

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ I-II РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуто результати експериментальної перевірки умов формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації в процесі фахової підготовки. Ключові слова: професійні уміння, фахова практична підготовка, студенти економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації, критерій.

Жукович-Дородних Н. М. *Экспериментальная проверка эффективности формирования профессиональных умений студентов экономических специальностей вузов I-II уровня аккредитации в процессе профессиональной подготовки. В статье рассмотрены результаты экспериментальной проверки условий формирования профессиональных умений студентов экономических специальностей вузов I-II уровней аккредитации в процессе практической профессиональной подготовки. Ключевые слова: профессиональные умения, практическая подготовка, студенты экономических специальностей вузов I-II уровней аккредитации, критерий.*

Gukovych-Dorodnyh N. M. *Experimental verification of efficiency of forming of professional abilities of students of economic specialties of institutes of higher of the I-II level of accreditation in the process of professional preparation. In clause the results of experimental check of conditions of professional skills' formation of the economic specialties' students of higher educational institutions I-II levels' accreditation are considered during practical professional training. Key words: professional skills, practical training, the students of economic specialties of high educational institutions I-II levels' accreditation, criterion.*

Глибокі соціально-економічні перетворення, що були проведені в Україні, сучасні тенденції розвитку ринкових відносин, підвищення ролі фахівців у перебудові країни, більш орієнтованих на нові реалії життя, інтелектуально та духовно розвинених, вимагають від сучасної системи освіти більш високої якості практичної підготовки фахівців у галузі економіки та підприємництва. Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі економіки цілком змінюється у нових умовах світового та вітчизняного економічного життя.

Протягом останніх років у вітчизняній педагогіці з'явилося чимало праць, присвячених проблемі підготовки студентів економічних спеціальностей (Ю. Голубєв, В. Дюков, О. Куклін, С. Макаров, М. Махмутов, Ю. Морозов, І. Носач, Ф. Русинов, Є. Уткін, О. Щербак, В. Яровий). Тематика досліджень зазначених вище авторів є досить широкою, але проблема формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки, є, на нашу думку, недостатньо визначеною.

Метою даної статті є висвітлення експериментальної перевірки умов формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей I-II рівнів акредитації в процесі фахової підготовки.

На підставі теоретичного дослідження проблеми було здійснено експериментальну роботу з метою перевірки ефективності формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей I-II рівнів акредитації в процесі фахової підготовки. Обов'язковою умовою в процесі формування професійних умінь є визначення критеріїв та рівнів їх сформованості. В ході дослідження нами вивчалось поняття «критерій» та визначались види критеріїв професійної фахової підготовки та рівні сформованості професійних умінь студентів зі спеціальності 5.03050401 „Економіка підприємства” освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки „молодший спеціаліст”. Філософський словник визначає „критерій” як ознаку, на підставі якої виробляється оцінка, засіб перевірки, мірило оцінки; у теорії пізнання – ознака істинності чи оманливості положення [7, с. 226]. Поняття „критерій” використовується в різних значеннях: у якості мірила, оцінки, суджень, ознаки достовірності або умови, як сукупність ознак. Критерій як мірило оцінки, судження; як необхідну та достатню умову проявлення або існування якогось явища чи процесу визначає З. Н. Курлянд. Вона вважає, що розгляд будь-якої досліджуваної величини повинен включати в себе не тільки її ознаки, а й критерії, які визначають вираженість

тієї чи іншої ознаки в розглядуваному процесі або явищі [4, с. 9]. О. Я. Савченко, Т. М. Байраба визначають критерії як реальні, точно обрані ознаки, величини, котрі виступають вимірниками об'єктів оцінювання І. Ф. Ісаєв визначає критерії як ознаки, на основі яких здійснюється оцінка, судження. Ю. О. Туранов, В. І. Урський вважають, що критерії – це мірило оцінювання вказаних параметрів, які описуються певними показниками. Ми цілком погоджуємось з аналізом визначення поняття „критерій” Н. В. Баловсяк [1] та будемо виходити з того, що критерії – це якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень його сформованості та розвитку; показники – це кількісні та якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки об'єкту, котрий вивчається, тобто міра (ступінь) сформованості того чи іншого критерію.

Правильність вибору критеріїв залежить від дотримання певних вимог:

- однозначності – однозначне розуміння і тлумачення в межах даного дослідження;
- адекватності – відповідність певному процесу (явищу), якому вони призначені;
- обґрунтованості – можливість визначити достатній рівень чи недостатній;
- міцності – має здатність визначати відносну стійкість кожного рівня;
- надійності – розходження у часі повторної оцінки не повинно бути істотним.

Найчастіше на практиці при визначенні найважливіших вимог у процесі педагогічного експерименту критеріями слугують: суб'єктивні біографічні дані (стать, вік, обрана спеціальність); показники успішності, що найчастіше виступають критеріями рівня знань, мірою тестів здібностей до навчання, тестів інтелекту; результати реальної діяльності; контрольні іспити знань і вмінь; дані інших методик і тестів, валідність яких вважається встановленою [6, с. 112].

Слід відзначити, що процес формування професійних умінь – процес довготривалий, продовжується протягом життя та є складовою навчально-виховного процесу загальної підготовки майбутнього фахівця в галузі економіки та підприємництва. З метою визначення критеріїв професійної підготовки майбутніх економістів нами вивчалися різні підходи визначення структури професійної готовності економіста до професійної діяльності. Так, І. В. Носач у дисертаційному дослідженні щодо формування професійних умінь і навичок майбутніх економістів у процесі вивчення інтегративних фахових дисциплін виділяє наступні компоненти готовності економіста до професійної діяльності: мотиваційний компонент; когнітивний компонент; професійна самосвідомість; ціннісний компонент [5]. Л. М. Дибкова, вивчаючи індивідуальний підхід у формуванні професійної компетенції майбутніх економістів, під готовністю до професійної діяльності розуміє володіння певними компетенціями, а саме: компетенції у сфері економічної діяльності; в інших сферах професійної діяльності; інформаційна компетенція; комунікативна компетенція; компетенція у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей [2]. Є. А. Іванченко, досліджуючи професійну мобільність майбутніх економістів як показник якості підготовки спеціаліста-економіста до професійної діяльності, виділяє соціологічний, психологічний та економічний компоненти [3].

На основі аналізу різних підходів визначення професійної готовності економіста до фахової діяльності ми визначаємо наступну структуру професійної підготовки майбутнього економіста (табл. 1).

Таблиця 1

Структура професійної підготовки майбутнього економіста

	Компоненти фахової підготовки	Основні критерії фахової підготовки
Фахова підготовка майбутнього економіста	Психологічний компонент	– мотиви вибору професії; – мотивація формування нових професійних знань та умінь; – професійний саморозвиток та самовдосконалення;

(готовність економіста до професійної діяльності)	Когнітивно-економічний компонент	<ul style="list-style-type: none"> – пізнавальна активність; – знання економічних теорій; – економічне мислення; – створення і розвиток власної економічної позиції; – моделювання економічних процесів; – володіння методами економічного аналізу та проектування;
	Соціальний компонент	<ul style="list-style-type: none"> – громадська активність в процесі навчання; – приналежність до професійної спільноти; – адаптація в суспільстві в процесі професійної діяльності; – визнання неперервної освіти протягом життя;
	Ціннісно-фаховий компонент	<ul style="list-style-type: none"> – пізнавальна активність майбутнього фахівця в процесі формування професійних умінь; – мотивація формування нових професійних умінь; – ефективність формування професійних умінь; – творчий підхід до вирішення професійних завдань; – застосування професійних умінь в нових умовах

Отже, в структурі фахової підготовки майбутнього економіста в контексті дослідження проблеми формування професійних умінь нами виділено основні критерії формування професійних умінь: пізнавальна активність майбутнього фахівця; мотивація формування нових професійних умінь; ефективність формування професійних умінь; творчий підхід до вирішення професійних завдань; застосування професійних умінь у нових умовах. Дані критерії потребують більш детального вивчення та педагогічного дослідження.

Аналізуючи досвід визначення рівнів сформованості професійних умінь студентів та спираючись на наукову працю О. О. Абдуліної, ми виділили в дослідженні наступні рівні сформованості професійних умінь: високий (творчий), достатній (репродуктивно-творчий), середній (репродуктивний) та низький (інтуїтивний).

Результати дослідження на початку експериментальної роботи показали, що між студентами експериментальних і контрольних груп за рівнем сформованості їх професійних умінь істотних відмінностей не було. На основі отриманих результатів визначили показники рівнів сформованості професійних умінь, їх характерні ознаки (табл. 2). На основі визначених критеріїв та рівнів сформованості професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації в процесі фахової підготовки було проведено експериментальне педагогічне дослідження. Згідно з програмою дослідження було визначено його завдання та мета. Метою даної експериментальної роботи в ході дослідження мала стати перевірка ефективності впровадження запропонованої методики формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації в процесі фахової підготовки, підтверджена статистично достовірними оцінками.

Основними завданнями даного педагогічного дослідження стали:

- аналіз реальної практики професійної підготовки студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації і їх готовності до майбутньої професійної діяльності в процесі фахової підготовки та рівня його відповідності сучасним вимогам;
- визначення основних професійних вимог до студентів – майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва; розробка змісту практичного навчання, спрямованого на формування професійних умінь майбутнього фахівця в галузі економіки та підприємництва;
- розробка методичних рекомендацій, дидактичного матеріалу щодо організації та проведення практичного навчання студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації з метою ефективного формування професійних умінь;

- впровадження розроблених методичних рекомендацій щодо формування професійних умінь майбутнього фахівця в галузі економіки та підприємництва в процес практичного навчання;
- обробка, інтерпретація та аналіз отриманих даних.

Таблиця 2

Визначення рівнів сформованості професійних умінь, їх характерні ознаки

Рівні сформованості професійних вмінь	Характерні ознаки володіння професійними вміннями
Високий (творчий)	Студент досконало володіє професійними вміннями на творчому рівні, застосовує методи аналізу, синтезу, моделювання та абстрагування, усвідомлює завдання, мету виконання, вибір способів їх досягнення; володіє знаннями, уміннями, категоріями, поняттями, методами та прийомами, що необхідні в дослідницькій діяльності та виконанні нестандартних завдань, здатний самостійно розробляти і впроваджувати виробничі ситуаційні завдання, прогнозувати і передбачати результати діяльності. Позиція викладача на цьому рівні характеризується консультативною допомогою.
Достатній (репродуктивно-творчий)	Студент володіє професійними вміннями вирішувати типові завдання діяльності за поданим складним алгоритмом, не припускає суттєвих помилок; уміє користуватись новою інформацією, логічно обґрунтовує відповідь, але з деякими неточностями узагальнює, робить висновки, самостійно опрацьовує навчальний матеріал, у студента розвивається інтерес до самостійного пошуку ефективних шляхів вирішення виробничих ситуаційних завдань. Позиція викладача на цьому рівні відрізняється інструктивно-консультаційним характером.
Середній (репродуктивний)	Студент володіє професійними вміннями при вирішенні нескладних завдань, в стандартних умовах з використанням раніше набутої інформації; припускає несуттєві помилки при виконанні завдань, виправляє допущені неточності за допомогою викладача, робить неточні й непослідовні висновки. Потребує інструктивної допомоги викладача.
Низький (інтуїтивний)	Студент ознайомлений з основними професійними вміннями, але прояв показників сформованості умінь обмежений. Необхідна професійно-орієнтована допомога з боку викладача

Експериментальне педагогічне дослідження проводилось у три етапи протягом 2006-2009 років. Перший етап – *констатуючий* (2006-2007 рр.). На цьому етапі вивчалась реальна практика професійної підготовки студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації, перевірялись умови проведення дослідження, визначалась діагностика рівня сформованості професійних умінь, необхідна репрезентативність кількості респондентів, склад і кількість експериментальних та контрольних груп. Другий етап – *формулюючий* (2007-2008 рр.). Згідно завдань експериментального дослідження та аналізу результатів констатуючого експерименту розроблено систему професійних умінь майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва освітньо-кваліфікаційного рівня „молодший спеціаліст”, умови організації та проведення їх практичної підготовки. Третій етап дослідження – *контролюючий* (2008-2009 рр.), в ході якого було здійснено перевірку ефективності основних положень запропонованої методики організації практичного навчання з метою формування професійних умінь студентів

економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації. Результати констатуючого, формуючого та контролюючого етапів дослідження, обробка експериментальних даних, проаналізовані результати публікувались в науково-методичних, спеціалізованих виданнях, матеріалах науково-практичних конференцій. Елементи змісту наукового пошуку на кожному етапі були взаємопов'язані. З урахуванням проміжних результатів в авторські методики вносилися корективи, уточнення і доповнення, подальша експериментальна перевірка яких здійснювалась у наступні періоди дослідження.

У ході експерименту приймалися до уваги як змінні, так і постійні (незмінні) умови. До незмінних умов експерименту відносились: склад експериментальних і контрольних груп; кількість годин, відведених на аудиторне та позааудиторне практичне навчання в експериментальних і контрольних групах; навчальний матеріал для засвоєння в експериментальних і контрольних групах (методичні матеріали, практичні завдання, вимоги до організації і проведення навчальної, технологічної, виробничої практики). До змінних умов відносились прийоми та методи навчання, що застосовувались в експериментальних та контрольних групах.

Таблиця 3

План проведення педагогічного експерименту

	Етапи проведення	Методи
Констатуючий етап експерименту	<ul style="list-style-type: none"> – відбір навчальних закладів для проведення експерименту – отримання вихідних даних щодо реальної практики формування професійних умінь в процесі фахової підготовки студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації – визначення діагностики рівня сформованості професійних умінь, – визначення необхідної репрезентативності кількості респондентів, складу і кількості експериментальних та контрольних груп 	<ul style="list-style-type: none"> – аналіз навчальних планів, документів, – ознайомлення та систематизація досвіду організації та проведення практичної підготовки; – бесіди та анкетування викладачів, студентів та представників баз виробничої практики;
Формуючий етап експерименту	<ul style="list-style-type: none"> – визначення основних професійних вимог до студентів - майбутніх фахівців в галузі економіки та підприємництва; – розробка змісту практичного навчання, спрямованого на формування професійних умінь майбутнього фахівця в галузі економіки та підприємництва, системи професійних умінь майбутніх фахівців в галузі економіки та підприємництва освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”; – розробка та застосування методики організації та проведення практичного навчання студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівнів акредитації з метою ефективного формування професійних умінь; розроблених методичних рекомендацій, практичних занять, вправ; 	<ul style="list-style-type: none"> – спостереження; – бесіди; – порівняння; – психолого-педагогічний аналіз;

Контролюючий етап експерименту	<ul style="list-style-type: none"> – отримання кінцевих даних; – обробка, інтерпретація та аналіз отриманих даних. 	<ul style="list-style-type: none"> – анкетування викладачів, студентів та представників баз виробничої практики; – аналіз результатів успішності – статистичний аналіз
--------------------------------	--	---

Необхідно зазначити, що експеримент проходив у природних умовах, не порушуючи логіки та ходу навчального процесу. У контрольних групах КГ-1, КГ-2, КГ-3, КГ-4, КГ-5 (156 осіб) практична підготовка здійснювалась традиційно. В експериментальних групах ЕГ-1, ЕГ-2, ЕГ-3, ЕГ-4, ЕГ-5 (163 особи) процес практичної підготовки здійснювався на основі певних вимог:

- організація педагогічного процесу практичної підготовки має бути максимально наближеною до реальної діяльності підприємства, виробництва або торгівельного процесу;

- практична професійна підготовка має бути направлена на універсалізацію підготовки фахівця, надання широкого спектру можливостей отримання первинних знань і умінь та готовності до поглибленого вивчення певних сфер діяльності, швидкої адаптації в умовах постійної зміни виробництва, готовності до зміни діяльності;

- фахова підготовка повинна враховувати перспективи розвитку виробництва, науки, суспільства, оновлення системи економічних відносин; має бути направлена на формування у студентів готовності до роботи з новими програмами, системами, новою оргтехнікою, до впровадження в виробництво прогресивних технологій та систем керування;

- у процесі практичної підготовки одними з пріоритетних мають бути виробничо-організаторські функції у загальній структурі професійної діяльності спеціаліста; уміння володіти методами та формами організації праці, прищеплення сумлінного відношення до виконання кожного завдання, сформованість потреби до самовдосконалення.

Отримані пілотажні дані експериментального дослідження засвідчили, що рівень сформованості професійних умінь студентів економічних спеціальностей в процесі практичної підготовки не можна вважати достатнім. Застосовані в ході експериментального дослідження методи ефективного формування професійних умінь засвідчили необхідність проведення спеціальної роботи щодо формування професійних умінь студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації та потребують подальшої інтерпретації та аналізу.

Література

1. Баловсяк Н. В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Баловсяк Надія Василівна / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
2. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Дибкова Людмила Миколаївна / АПН України; Інститут вищої освіти.
3. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Іванченко Євгенія Анатоліївна / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім.
4. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності / З. Н. Курлянд. – Одеса, 1995. – 160 с.
5. Носач І. В. Формування професійних умінь і навичок майбутніх економістів у процесі вивчення інтегративних фахових дисциплін: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: 13.00.04 / Носач Ірина Володимирівна. – 2009.
6. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А. В. Семенової. – Одеса: Пальміра, 2006. – 272 с.,
7. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА - М, 2001. – 576 с.

Надійшла до редколегії 27.09.2009